

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

РУДАКЕВИЧ Олег Михайлович

УДК 32:303.4

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Спеціальність 23.00.01 – теорія та історія політичної науки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Львів – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та політології Тернопільського національного економічного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант – доктор політичних наук, професор
Варзар Іван Михайлович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри політичних наук

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Бебик Валерій Михайлович,
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»,
проректор з політичних комунікацій

доктор політичних наук, професор
Бурдяк Віра Іванівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
професор кафедри політології
та державного управління

доктор філософських наук, професор
Колодій Антоніна Федорівна,
Львівський регіональний інститут
державного управління Національної
академії державного управління
при Президентіві України, завідувач
кафедри політичних наук і філософії

Захист відбудеться 26 січня 2012 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: вул. Університетська, 1, (ауд. 301), м. Львів, 79000.

Із дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: вул. Драгоманова, 5, м. Львів, 79005.

Автореферат розіслано 26 грудня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Сорба

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток людської цивілізації відбувається шляхом урізноманітнення й ускладнення моделей суспільно-політичного процесу. Це розширяє предметне поле політичної науки та стимулює розроблення нових методів пізнання політичної реальності. Прикладом новаторського підходу до дослідження політичних систем стало впровадження в 50-х рр. ХХ ст. концепту політичної культури, що дало змогу вийти за межі інституційного підходу в дослідженні політики та оцінити вплив суб'єктивного чинника на суспільно-політичні стани й трансформації. Незважаючи на певний спад інтересу до політико-культурних досліджень наприкінці ХХ ст., нині, в умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів, помітно зріс інтерес до культурних основ політики, зокрема до національної політичної культури (далі – НПК) як найбільш динамічного й впливового чинника відродження та формування націй і національних держав.

Особливо актуальним дослідження національної політичної культури є для українського та інших народів, які, набувши суверенного статусу, мають за короткий історичний період сформувати політичну культуру національного типу. У цьому контексті науковий інтерес викликають передусім теоретико-методологічні проблеми відродження і набуття сучасних рис політичною культурою української етнічної нації та національних меншин, забезпечення їхнього діалогу та формування спільних політичних цінностей, які стануть політико-культурною основою модерної української нації.

Міжнародна спільнота вимагає не лише поваги і підтримки національних культур, а й утвердження їхньої толерантної взаємодії та формування основ глобальної політичної культури. З огляду на це одним із актуальних питань є формування спільних культурних цінностей і нормативів європейських націй як основи забезпечення конструктивної взаємодії національних культур, на чому наголошено, зокрема у Доповіді Групи видатних осіб Ради Європи «Жити разом: поєднання різноманіття і свободи в Європі ХХІ століття» (червень 2011 р.).

З часу, що минув після появи концепції політичної культури Г. Алмонда, суттєво вдосконалився інструментарій політології, сформувалися нові наукові дисципліни – культурологія, політична етнологія та етнополітологія, розроблені оригінальні й універсальні теорії національних спільнот. Використання концептуальних засад сучасних політичної та інших суспільствознавчих наук дає змогу зробити новий крок у дослідженні політичної культури загалом та її національних різновидів. Йдеться про обґрунтування загальної теорії НПК, придатної для аналізу стану й тенденцій розвитку сучасних націй та їхніх політичних культур. У цьому контексті актуальним є вирішення наукової проблеми концептуалізації методології дослідження НПК, зокрема розробка нових підходів до аналізу та осмислення політико-культурних явищ і процесів, які б відповідали природі та сутнісним характеристикам об'єкта і предмета

дослідження, сучасному рівню соціогуманітаристики та насущним потребам цивілізаційного розвитку.

Аналіз вітчизняної наукової літератури засвідчує, що на тлі значної кількості праць із різних аспектів політичної культури власне теоретико-методологічні засади вивчення національної політичної культури ще не стали предметом окремої монографічної або дисертаційної праці. Українською політичною наукою не освоєне поняття «національна політична культура», не розроблено відповідної методології дослідження проблеми, що охоплена цим терміном. Домінуючий у зарубіжній політології індивідуалістичний підхід до осмислення політичної культури також не сприяє концептуалізації політичної культури колективних суб'єктів. Наведені аргументи і факти свідчать про актуальність теми дисертаційного дослідження для сучасної політичної науки і практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми «Посттоталітарна трансформація українського суспільства: політико-культурний аспект», яка досліджувалась кафедрою філософії та політології Тернопільського національного економічного університету у 2005–2009 рр. (державний реєстраційний № 0105U000852), та комплексної науково-дослідної теми «Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації» цієї ж кафедри, запланованої на 2010–2015 рр. (державний реєстраційний № 0110U001444). У розробці останньої автор бере участь як керівник.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає в концептуалізації теоретико-методологічних засад дослідження національної політичної культури на основі соціетального підходу.

Відповідно до визначеної теми окреслено такі *завдання*:

– дослідити методологічні підходи до осмислення культурної детермінації політичного життя народів і держав в історії політичної думки та сучасній вітчизняній і зарубіжній науковій літературі;

– обґрунтувати місце і роль соціетального підходу як засадничого методологічного принципу, що визначає сукупність методів дослідження НПК та специфіку їхнього застосування;

– розробити концепцію НПК та з'ясувати евристичний потенціал її основних ідей;

– базуючись на соціокультурному, системному та синергетичному підходах, розробити модель НПК як цілісної відкритої системи та її динаміки;

– концептуалізувати феномен «політико-культурна суб'єктність нації» та розробити методологію дослідження національної спільноти як суб'єкта політичної культури;

– розкрити зміст і методологічний потенціал поняття «імператив (імперативи) НПК»;

- розробити методологію дослідження функцій НПК та охарактеризувати механізм її детермінуючого впливу на політичну сферу життєдіяльності суспільства;

- обґрунтувати засади комунікативного підходу до формування процесуальної моделі НПК; на цій основі розкрити сутність та соціальне призначення інфраструктури НПК;

- окреслити методологічні засади дослідження основних соціетальних форм НПК та узагальнення їхнього змісту у матричній формі;

- визначити критерії типології НПК, що відповідають специфіці нації як суб'єкта політики та політичної культури.

Об'єкт дослідження: процес методологічної рефлексії політичної культури національних спільнот.

Предмет дослідження: теоретико-методологічні засади дослідження національної політичної культури.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є соціетальний підхід, який орієнтує на осмислення політичної культури на системно-цілісному рівні національного буття. Його реалізації сприяє використання соціокультурного, системного та синергетичного підходів, їхніх методик, що дає змогу представити НПК як систему, яка розгортається в просторі й часі.

Теоретичне обґрунтування методології дослідження НПК базується також на міждисциплінарному підході – творчому поєднанні теоретичних засад політології, культурології, етнополітології та інших наук, – що дає змогу належним чином врахувати сутнісні риси нації як суб'єкта і об'єкта політичної культури. У застосуванні культурологічного методу акцент зроблено на засадах інформаційно-семіотичної теорії культури, яка орієнтує на виявлення політико-культурних символів і знаків, що акумулюють політичний досвід народу та визначають напрям національного розвитку. Застосування етнополітичного підходу, зокрема національного принципу, дало змогу виявити і простежити взаємозв'язок та взаємодію етнічної і політичної складових у політико-культурній системі нації.

Використання функціонального, комунікативного та синергетичного підходів забезпечило аналіз процесів становлення й розвитку НПК, обґрунтування концептуальних поглядів на інфраструктуру НПК як її важливий компонент. На основі біхевіористського та інституціонального (неоінституціонального) підходів розкрито зміст поведінкового та інституційного рівнів НПК.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуалізації теоретико-методологічних засад дослідження НПК та розробленні рекомендацій щодо їхньої реалізації. У межах проведеного дослідження:

уперше:

- обґрунтовано методологію дослідження НПК на основі соціетального підходу, який уможливорює характеристику нації як колективного суб'єкта та

носія політичної культури, дає змогу досліджувати культуру на системно-цілісному рівні, виявляти й аналізувати загальнонаціональні (соціетальні) політико-культурні форми та їхній детермінуючий вплив на політичну сферу життєдіяльності нації; соціетальна дослідницька парадигма передбачає активне використання в осмисленні НПК соціокультурного, холістичного, системного, структурно-функціонального та синергетичного підходів;

– розроблено концепцію НПК на основі діалектичного поєднання сучасних теорій культури, політичної культури та нації в контексті соціетального підходу. З'ясовано, що основні змістові елементи категорії «національна політична культура» мають значний евристичний потенціал: орієнтують дослідника на з'ясування відповідності елементів політичної культури життєвим потребам та інтересам нації; акцентують увагу на тому, що формування та функціонування НПК передбачає наявність певного рівня національної самосвідомості та національної ідентичності членів спільноти; визначають роль національної ідеї як концептуалізуючого та системоутворюючого ядра НПК тощо;

– як важливий концепт теорії НПК та методологічний засіб дослідження НПК обґрунтовано і впроваджено в науковий дискурс поняття «імператив (імперативи) НПК»; зазначене поняття, що акумулює вимоги сучасної цивілізації до змісту, структури і функціонування національної політичної культури, має перспективу стати важливим інструментом практичної політичної діяльності, спрямованої на вдосконалення політико-культурної системи нації;

– на основі комунікативного підходу до дослідження НПК розроблено її процесуальну модель, яка визначає етапи розгортання культури в просторі і часі та виявляє аспекти і проблеми, котрим приділяється в науковій літературі недостатньо уваги. На основі комунікативної моделі НПК обґрунтовано поняття «інфраструктура НПК», розкрито структуру та соціальне призначення комплексу взаємопов'язаних засобів духовно-ідеологічного, морально-правового, матеріально-технічного, соціально-організаційного (інституційного) характеру, що забезпечують належні умови для формування, функціонування й розвитку НПК;

набули подальшого розвитку:

– характеристика підходів до осмислення культурної детермінації політичного життя народів і держав в історії політичної думки та в сучасній вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Встановлено, що в цьому процесі культура постає або як зовнішня, автономна відносно політики система чи її окремі елементи, що залучені до політичного процесу (мораль, право тощо), або як феномен, породжений політикою, органічно властивий їй – т. зв. «політична культура». Останній підхід, впроваджений у дослідницьку практику Г. Алмондом у 50-х рр. ХХ ст., є домінуючим сьогодні. В добу Нового часу культурні чинники політичного життя почали осмислюватись на основі ідеї нації та національних цінностей, тому на рубежі ХУІІІ–ХІХ ст. культурна

детермінація політичного життя стала націєцентричною, що проявляється і на сучасному етапі розвитку людства;

– соціокультурний, системний та синергетичний підходи до аналізу НПК, на основі яких сформовано її цілісну модель, що охоплює, крім функціональних елементів культури, націю як суб'єкта і носія політичної культури, об'єкти політико-культурної детермінації та інфраструктуру НПК;

– зміст поняття «політико-культурна суб'єктність нації», яке характеризує спроможність нації формувати нові політичні цінності й цілі, переосмислювати наявні культурні елементи, творчо запозичувати політичний досвід інших країн. На основі холістичного та соціогрупового підходів розкрито культуротворчу роль нації як цілісного системного утворення;

– методологія дослідження основних соціетальних форм пізнавального, поведінкового та інституційного рівнів НПК, узагальнення їх змісту в матричній формі;

– підходи до типології НПК на основі врахування специфіки нації як суб'єкта політики та політичної культури;

уточнено:

– зміст і співвідношення понять «національна політична культура», «політична культура нації» та «етнополітична культура нації»;

– зміст і структуру національної ідеї, її роль як концептуалізуючого і системоутворюючого елемента системи НПК; обґрунтування теоретико-методологічної та практичної доцільності використання, широкого та вузького трактувань поняття «національна ідея», а також понять «ідея нації» та «ідея національної держави», зміст яких здебільшого включається у поняття «національна ідея».

Науково-практичне значення одержаних результатів. Загальним результатом дисертаційної роботи є обґрунтування методології дослідження НПК на засадах соціетального підходу, що є основою для аналізу й осмислення політико-культурних процесів у національних спільнотах. Розроблені теоретико-методологічні засади є важливим підґрунтям для подальших наукових досліджень, що розвиватимуть теорію політичних систем, національної культури та нації загалом, формування і вдосконалення соціетальної парадигми соціокультурного буття. Результати дослідження можуть бути також використані для комплексного аналізу політико-культурних процесів в Україні, оцінювання їхньої спрямованості на відродження і розвиток української нації, її модернізацію в контексті базових імперативів НПК. Теоретичні положення дисертації можуть застосовуватися при формуванні державної гуманітарної політики у сфері розвитку української політичної культури, політичної і громадянської соціалізації молоді та інших верств населення у контексті стратегії розвитку держави та національної безпеки, інтеграції України в політичний, правовий та етичний простір Європи. Положення та ідеї дисертаційної роботи можуть бути використані для вдосконалення змісту й методики викладання курсу політології у ВНЗ України,

розробки низки спецкурсів з політологічних спеціальностей – «теорія політичної культури», «порівняльна політологія», «основи етнополітології» та ін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею автора. Усі висновки та рекомендації, сформульовані в результаті дослідження, отримані дисертантом особисто і відображені в опублікованих працях. У дисертації не використовувалися ідеї й розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані окремі наукові праці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати наукового дослідження доповідались і обговорювались на таких міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових конференціях і симпозиумах, зокрема: III Міжнародному конгресі українців (м. Харків, 1996 р.); «Політична культура посткомуністичної України: проблеми дослідження та національно-демократичної трансформації» (м. Тернопіль, 1996 р.), організованої за ініціативою автора дисертації; «Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості» (м. Запоріжжя, 1997 р.); «Шляхи вдосконалення етики державних службовців» (м. Київ, 2002 р.); «Історичні, філософські та політико-правові аспекти розвитку українського парламентаризму, виборчих кампаній» (м. Тернопіль, 2006 р.); VII міжнародному семінарі «Етнічність і влада» (м. Ялта, 2008 р.); «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії» (м. Харків, 2008 р.); «Культура і економіка» (м. Донецьк, 2008 р.); «Правові та соціополітичні аспекти взаємовідносин ЄС–Україна» (м. Донецьк, 2008 р.); сьомому міжнародному симпозиумі «Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі: Україна–Туреччина» (м. Івано-Франківськ, 2009 р.); «Вивчення і впровадження іноземного досвіду вдосконалення діяльності органів влади» (м. Полтава, 2009 р.); «Демократичне врядування: наука, освіта, практика» (м. Київ, 2009 р.); «Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості» (м. Київ, 2010 р.); «Методологія політичної науки (II читання)» м. (Львів, 2010 р.), других Слобожанських політологічних читаннях «Права і свободи людини в контексті українського державотворення» (м. Харків, 2010 р.); «Національне питання в Росії: минуле, сучасне, майбутнє» (м. Белгород, Росія, 2011 р.); «Трансформаційні процеси на пострадянському просторі на рубежі XX–XXI століть: інституційний, соціокультурний та етнонаціональний вимір» (м. Ужгород, 2011 р.).

Публікації. Основні наукові положення дисертації опубліковано в 4-х монографіях, дві з яких індивідуальні (2009 р., 2010 р.), одній брошурі, 28 статтях у наукових фахових виданнях України з політичних наук, 19 публікаціях в інших виданнях, серед яких наукові статті та матеріали наукових конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів (16 підрозділів), висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг тексту становить 351 сторінку, з них основна частина –

330 сторінок. Список використаних джерел налічує 665 найменувань на 65 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Розділі 1** «*Національна політична культура як об'єкт політологічного пізнання та методологічної рефлексії*» розглянуто концептуальні основи та методи дослідження НПК. Зокрема, проаналізовано підходи науковців до проблеми взаємодії культури й політики в історії політичної думки, розкрито сучасні підходи до дослідження політичної культури в науковій літературі, обґрунтовано засади концептуального визначення та стратегію дослідження НПК.

У підрозділі 1.1. «*Осмислення культурної детермінації політичного життя народів і держав в історії політичної думки*» розкрито погляди видатних мислителів різних історичних епох на роль культури в політичній самоорганізації та політичному розвитку народів світу (Конфуція, Платона, Арістотеля, Н. Маківеллі, Ш. Монтеск'є, Й. Г. Гердера, Й. Фіхте, М. Костомарова, Е. Дюркгейма, Г. Лебона, М. Вебера, Е. Ренана, К. Майнеке, В. Липинського та ін.). З'ясовано, що культура в її різноманітних сенсах і проявах з давніх часів розглядалася як важливий детермінуючий чинник змісту та спрямування політичного життя народів. Аргументовано, що культура виражається або як зовнішня, автономна відносно політики система, або як окремі елементи релігії, моралі, права, науки, що залучені до політичного процесу, або як феномен, який породжений самою політикою та органічно властивий їй – т. зв. «політична культура». Встановлено, що до середини ХХ ст. у наукових дослідженнях домінували два перші погляди на співвідношення культури й політики, в подальшому – третій.

Зроблено висновок, що в добу Нового часу до осмислення культурних чинників політичного життя активно долучаються ідея нації та національні цінності, тому на рубежі ХVІІІ–ХІХ ст. культурна детермінація політичного життя набуває націєцентричного характеру й змісту. Це твердження ґрунтується на тому, що дослідження політико-культурної взаємодії зміщується із суто політичного (політико-владного) рівня на системно-національний, коли нація і національна держава усвідомлюються не лише як основні суб'єкти політичного життя, а й як вищі політичні цінності, що визначають характер і зміст політичного процесу. Національний акцент особливо яскраво проявляється в народів, які виборюють політичні права та свободи у середині країни та ведуть боротьбу за незалежність із державами-завойовниками.

Акцентовано, що для розуміння колективної природи національної культури вирішальну роль відіграли новосформовані в ХІХ та ХХ століттях науки – соціологія, соціальна психологія, психоаналіз, осмислення феномена нації (націологія), які зосередили увагу на макровиявах психіки і культури народів та їхньому визначальному впливі на спосіб мислення й поведінку політичних акторів.

У підрозділі 1.2. «Наукові парадигми дослідження суті національної політичної культури в сучасній літературі» проаналізовано підходи до осмислення політико-культурної системи нації вітчизняними та зарубіжними науковцями. Акцентовано увагу на тому, що саме потреба в з'ясуванні особливостей політичного життя народів післявоєнної Європи та світу спонукала вчених до обґрунтування не лише загальної концепції політичної культури, а й політичної культури нації зокрема («political culture of a nation»). Зроблено висновок, що суб'єктивістсько-індивідуалістична парадигма політичної культури, запропонована Г. Алмондом і розвинута його послідовниками (С. Вербою, Д. Дівайном, Л. Остіном, Л. Паєм, Д. Полом, У. Розенбаумом та ін.), зробила помітний вклад у розробку проблеми НПК: було сформовано оригінальні методики дослідження політичних орієнтацій громадян; чітко визначено зміст і структуру функціональних елементів політичної культури; обґрунтовано ідеальні типи політичної культури, співвідношення яких визначає специфіку політичного життя націй.

У роботі вказано, що до концептуальних та методологічних проблем зазначеного підходу належать певна неузгодженість трактування політичної культури з наявними в суспільствознавстві теоріями культури; звуження елементного складу політичної культури до її суб'єктивних складових (політичних орієнтацій, цінностей, вірувань тощо); методологічний індивідуалізм, який головним політичним актором та об'єктом дослідження розглядає індивіда. При такому підході залишаються поза увагою колективні (соціетальні) складові НПК; не враховується специфіка нації як творця і носія політичної культури; залишається поза увагою теоретико-методологічний потенціал націології тощо.

На основі аналізу наукових напрацювань європейських вчених, які досліджували політичну культуру національних спільнот (Р. Джесуп, Д. Каванах, С. Патеман, Р. Роуз, Р. Інглегарт (Великобританія); М. Каас, Дж. Габермас, Д. Берг-Шлосер (Німеччина), Є. Вятр, Е. Опалінські (Польща), Е. Баталов, М. Бирюков, К. Гаджієв, О. Малінова, Ю. Півоваров, О. Соловійов (Росія) та ін.), встановлено, що їхні підходи, з одного боку, характеризуються увагою до методології американських науковців, а з іншого – її критичним переосмисленням у плані більш традиційного (антропологічного) трактування культури; використанням історичного підходу до дослідження національної культури та її політичної складової; акцентуванням уваги на взаємодії політичної сфери із всією системою культури народу. Незважаючи на це, європейська дослідницька практика у сфері політичної культури є, здебільшого, особочентричною.

Деякі сутнісно значимі аспекти теорії і методології проблеми, що досліджується, висвітлені в монографічних працях та дисертаційних роботах українських політологів – В. Бебика, В. Бурдяк, М. Головатого, О. Гриценко, М. Іванова, В. Корнієнка, Л. Нагорної, І. Поліщука, О. Проскуріної, В. Ребкала, М. Розумного, Н. Ротар, П. Саса, С. Сліпця, Ю. Шайгородського, О. Шерман,

Г. Щедрової та ін. Йдеться про підходи до дослідження рис ментальності та змісту політичних традицій українського народу, з'ясування теоретико-методологічних засад осмислення таких базових складових політичної культури, як політичні ідеї, цінності та ідеали, політичні міфи та стереотипи, обґрунтування ролі громадянського суспільства, мас-медіа та еліти у формуванні політичної культури, спроби концептуалізації генези та утвердження засад політичної культури модерного українського суспільства в умовах демократичного транзиту.

Важливе теоретико-методологічне значення для осмислення досліджуваної теми мають напрацювання вітчизняних філософів та культурологів В. Андрущенка, М. Братасюк, Л. Губерського, І. Дзюби, О. Забужко, І. Загрійчука, М. Козловця, М. Поповича, В. Скуратівського, К. Шудрі та ін. Вказано, що суттєвим є внесок в осмислення структури та змісту національної культури етнологів та етнополітологів О. Антонюка, І. Варзаря, К. Вітмана, О. Гриніва, О. Картунова, І. Кресіної, І. Кураса, О. Майбороди, І. Мельника, М. Обушного, І. Оніщенко, Ю. Римаренка, Л. Шкляра, М. Шульги та ін.

У розуміння стану і тенденцій розвитку української політичної культури помітним є внесок науковців, які досліджують політичну історію України та історію вітчизняної політичної думки, – М. Гетьманчука, М. Кармазіної, Ю. Левенця, Ф. Кирилюка, А. Круглашова, В. Потульницького, Я. Турчин та ін., а також фахівців у галузях прав і свобод людини, громадянського суспільства, політичної системи та політичних режимів – О. Бабкіної, В. Горбатенка, В. Денисенка, М. Дмитренка, А. Колодій, М. Михальченка, М. Примуша, А. Романюка, Ф. Рудича, В. Северинюка, О. Фісюна, В.Цвиха, П.Шляхтуна, В. Якушика та ін.

Аналіз вітчизняної літератури показав, що науковці (політологи, соціологи, історики, інші суспільствознавці) для характеристики політичної культури макроспільнот використовують переважно поняття, що стосуються не нації, а держави, її населення, народу. Чимало науковців, хоч і вживають поняття «НПК» та близькі за змістом терміни («політична культура нації», «українська політична культура», «політична культура українців»), однак мало уваги приділяють розкриттю їхнього специфічного змісту та відмежуванню від інших політико-культурних понять (В. Бебик, В. Бурдяк, М. Головитий, В. Корнієнко, В. Григор'єв, В. Ковалевський, В. Лісовий, В. Ребкало, М. Розумний, Н. Ротар та ін.).

Щодо статусу і змісту поняття «НПК» у вітчизняній науковій літературі відомі такі дослідницькі позиції: свідоме використання поняття «НПК» як одного з основних різновидів політичної культури; постановка питання лише про національний аспект політичної культури суспільства, специфіка якого вбачається радше у формі, ніж у змісті; фактичне ототожнення поняття «НПК» та термінів «політична культура народу», «політична культура суспільства» тощо; невикористання поняття «НПК» через відсутність теоретичного

обґрунтування цього концепту та маловживаності відповідного поняття в зарубіжній літературі.

У підрозділі 1.3. *«Концептуальні основи національної політичної культури та їх евристичний потенціал»* сформульовано ідеї та підходи, що розкривають сутнісні риси досліджуваного феномена, та з'ясовано їхню методологічну роль.

У роботі *«національну політичну культуру»* визначено як сукупність історично сформованих на базі національної ментальності, національної ідентичності та національних потреб культурних форм соціетального характеру (архетипів політичної ментальності, національних цінностей та ідеалів, міфів, символів, і стереотипів мислення та поведінки, політичних знань і уявлень, принципів і норм політичної діяльності, традиційних політичних інститутів, національної ідеї тощо), в яких зосереджена життєво важлива інформація про досвід народу. Вони детермінують певний спосіб політичного мислення та поведінки як окремих членів нації, так і всієї спільноти, забезпечують ефективне функціонування політичної системи, її відтворення на засадах наступності, спрямовують націю на реалізацію життєво важливих цілей, ідеалів і національної ідеї. При цьому з'ясовано, що основні змістові елементи категорії «НПК» мають значний евристичний потенціал: орієнтують дослідника на з'ясування відповідності елементів політичної культури життєвим потребам нації; акцентують увагу на тому, що її формування та функціонування передбачає наявність певного рівня національної самосвідомості та національної ідентичності членів спільноти; підкреслюють роль національної ідеї як концептуалізуючого ядра НПК тощо. Уточнено, що головну роль в арсеналі НПК виконують соціетальні елементи – колективні політичні орієнтації, моделі поведінки й традиційні політичні інститути нації.

Дослідження сутнісних рис понять «національна політична культура» та «політична культура нації» дало змогу констатувати, що другий термін ширший за змістом; він означає сукупну політичну культуру всіх суспільних сил, які проживають на території нації (держави); до її структури, крім національної політичної культури, входять (можуть входити) інші культурні системи або фрагменти із суттєво відмінними, навіть антагоністичними цінностями та орієнтаціями. Обґрунтовано, що важливою складовою НПК є етнополітична культура нації, яка охоплює ідеї, установки, моделі поведінки, символи, що визначають усталені етнополітичні відносини.

У підрозділі 1.4. *«Методологія дослідження національної політичної культури на основі соціетального підходу»* обґрунтовано дослідницький інструментарій, адекватний природі об'єкта дослідження та завданням дисертаційної роботи. Засадничим методологічним підходом до осмислення політичної культури на системно-цілісному рівні національного буття визначено соціетальну парадигму. Водночас аргументовано, що НПК у межах соціетального підходу – це властивість нації як цілісної системи, що вкорінена в історичному досвіді та смислах культурних форм, які визначають дії і поведінку національної спільноти та її політичних акторів. Звернуто увагу на

те, що відповідна цьому підходу методологія спрямована на аналіз соціетальних культурних елементів та їхнього сукупного кумулятивного ефекту, що виявляється в соціальному призначенні та функціях НПК. Її базовими інструментарієм служать соціокультурний, холістичний, системний, структурно-функціональний та синергетичний підходи.

Результати наукового аналізу показали, що дослідження НПК вимагає також міждисциплінарного підходу, насамперед творчого використання інструментарію культурології, політології та етнополітології, які враховують специфіку об'єкта дослідження та забезпечують пізнавальний процес на соціетальному рівні. В межах культурологічного підходу визнано теоретико-методологічну доцільність ідеї «широкого трактування культури», згідно з якою культура неподільна на суспільному і не може бути визначена на особистісному рівні, є внутрішньо гомогенною і незмінною. Уточнено, що продуктивним є також використання концептів «контркультура» та «антикультура»; дослідження діалектики загальнолюдських, цивілізаційних, національних і соціогрупових цінностей; творче застосування інформаційно-семіотичного, антропологічного, аксіологічного, когнітивного та інших підходів, які розкривають різні аспекти змісту й структури НПК, зокрема, виявляють і характеризують її основні соціетальні елементи.

Визначено, що при використанні теоретико-методологічного інструментарію етнополітології й націології доцільно дотримуватися «національного принципу», який трактує націю та основні форми її життєдіяльності з погляду єдності етнічної та політичної самоорганізації соціуму. Аргументовано, що органічне поєднання етносоціологічного, етноісторичного та етнопсихологічного підходів, етнометрії, а також історіологічного методу та методу тріадної кореляції цінностей і орієнтацій, обґрунтованих І. Варзарем, дають змогу виявити базові національні цінності й орієнтації та розкрити їхній взаємозв'язок і взаємодію в процесі формування й розвитку НПК.

Розділ 2 *«Теоретико-методологічні засади дослідження політико-культурної суб'єктності нації»* присвячений з'ясуванню методів та шляхів розкриття сутності й змісту суб'єктних властивостей нації як творця та споживача НПК. У роботі НПК розглядається як цілісне, системне утворення, що володіє самоорганізаційними, процесуальними і динамічними властивостями та засобами впливу на соціальне середовище.

У підрозділі 2.1. *«Методологія аналізу національної політичної культури як соціокультурної системи та процесу»*, на відміну від традиційного уявлення про політико-культурну систему як сукупність лише функціональних елементів культури, обґрунтовано необхідність розглядати культурну систему в цілісному форматі її буття: НПК охоплює суб'єктів і носіїв політичної культури (нація, суспільні групи та інституції); культурні форми (елементи культури); об'єкти політико-культурної детермінації, у т. ч. націю; допоміжні (обслуговуючі) засоби – інфраструктуру політичної культури. Зроблено

висновок, що ефективним способом дослідження політичної культури є аналіз процесів, які відбуваються в її межах. З цією метою розроблено функціональну, орієнтаційну та комунікативну моделі НПК, а також модель її динаміки з т. з. синергетичного підходу. Функціональна модель формування НПК акцентує увагу на тому, що культурні форми, як і культура загалом, виникають у відповідь на життєві потреби нації. Орієнтаційна модель виявляє об'єкти і засоби культурної детермінації та характеризує структуру політичної культури.

Вагомий пізнавальний потенціал має комунікативна модель НПК, яка розкриває зміст основних етапів політико-культурного процесу: усвідомлення політичних потреб нації та формування культурної відповіді на них, кодування культурної інформації, трансляція елементів культури в національний простір, інтерпретація політико-культурних знаків, сприйняття культурної інформації як значущої, використання її в політичній діяльності. Дослідження політико-культурної комунікації, її етапів і функцій дає можливість розкрити ті аспекти структури й функціонування культури, яким приділяється мало уваги в науковій літературі: питання культуротворчості, функціонування каналів трансляції культури, наявність бар'єрів політико-культурної комунікації та способи їхнього подолання, захист національного простору від ворожої пропаганди тощо. Визначено, що синергетична модель динаміки НПК вказує на внутрішні та зовнішні чинники її трансформації, спонукає до виявлення атракторів, вплив яких обумовлює нелінійний характер змін національної політичної культури.

У підрозділі 2.2. *«Політико-культурна суб'єктність нації з точки зору холістичної методології»* виявлено передумови й зміст творчої активності нації як колективної істоти. Зазначено, що основою колективної свідомості та поведінки нації є реальна чи бажана суверенність народу, спільність потреб та інтересів громадян, їхня спільна мета. Акцентовано увагу на тому, що основою політико-культурності суб'єктності нації є її політична суб'єктність, а поняття *«політико-культурна суб'єктність нації»* характеризує спроможність нації формувати нові політичні цінності й ідеали, переосмислювати наявні культурні елементи, творчо запозичати політичний досвід інших країн тощо.

Доведено, що теоретико-методологічною основою визначення нації як цілісного суб'єкта політичної культури є філософія та методологія холізму, в якій увага зосереджується на підпорядкуванні частин цілому, виявленні і дослідженні соціетальних культурних форм, проблемах соборності, консолідації народу, об'єктивації рис колективності в загальнонаціональних політичних інститутах та лідерстві.

Проблему політико-культурної суб'єктності нації розкрито також у підрозділі 2.3. *«Соціоструктурний підхід до дослідження нації як суб'єкта політичної культури»*. У ньому проаналізовано вклад суспільних груп та інститутів у НПК. Показано, що НПК може бути представлена, перш за все, як своєрідний синтез елітарної та народної політичної культури. Національна еліта має вирішальне значення у формуванні політичної культури, оскільки

культуротворчість ґрунтується на здатності суб'єкта до креативного мислення та широкомасштабних узагальнень. Однак важливо, щоб елітний прошарок був патріотичним і відданим національній ідеї. Наголошено, що в сучасних умовах на зміст і стан національної культури, в т. ч. її політичної складової, зростає вплив т. зв. «популярної культури».

Інший підхід до структурування нації як суб'єкта політичної культури, пов'язаний із критерієм залученості громадян до функціонування політичної системи нації. Він детально опрацьований Г. Алмондом і його послідовниками і виявляє наявність і взаємодію ідеальних типів політичної культури – парохіальної, підданської та активістської. Ґрунтуючись на національному принципі та враховуючи наявність трьох основних типів етнонаціональної ідентичності – етнічно чи національно індиферентного, позитивного (нормального) та гіперактивного, – запропоновано доповнити концепцію ідеальних типів політичної культури Г. Алмонда етнонаціональним чинником. З огляду на це розглянуто теоретичну можливість практичної реалізації різних комбінацій поєднання типових політичних орієнтацій та етнічних (національних) ідентичностей у житті окремих осіб, суспільних груп та націй. Рядові громадяни або політичні активісти можуть бути етнічними нігілістами, мати нормальну або гіперактивну етнічну (національну) ідентичність. У зв'язку з цим висловлена ідея відкриває нові можливості в дослідженні характеру і змісту НПК.

У роботі аргументовано, що суттєвий вплив на формування і функціонування політичної культури політичних інститутів: національного парламенту, який формує законодавчу сферу політичного та інших видів діяльності; виконавчих і судових органів – носіїв офіційної політичної культури та творців корпоративної культури державних інституцій; політичних партій, особливо правлячих, які намагаються нав'язати власні ідеологеми й цінності державним службовцям та народному загалу, а також неполітичних чинників: соціально-класової, етнічної, конфесійної та демографічної диференціації суспільства.

Обґрунтовано доцільність позначати дослідження політичної культури на основі аналізу політико-культурної суб'єктності суспільних груп та інституцій терміном «соціоструктурний напрям політичної культурології» поряд із загальноцивілізаційним, націєцентричним та особочентричним. Загальнонаціональна політична культура при такому підході постає як середньостатистична характеристика політико-культурних властивостей суспільних груп або динамічна рівновага, що характеризує баланс політичних субкультур. Для з'ясування особливостей НПК значний евристичний потенціал мають плюралістичні концепції демократії, зокрема теорія консоціативної (міжспільотної) демократії А. Лейпхарта.

У підрозділі 2.4. *«Об'єкти політико-культурної детермінації. Ідея соціетальної матриці національної політичної культури»* з'ясовано сутність і характер впливу соціетальних елементів політичної культури на політичних

акторів і політичні процеси, що відбуваються в національному організмі. Доведено, що поняття «об'єкт політичної культури» має подвійне значення: як політична реальність, що відображається в культурних формах, і як соціальний предмет, що зазнає детермінуючого впливу функціональних елементів культури. Друге значення передбачає розрізнення безпосередніх та опосередкованих об'єктів політико-культурного впливу. До категорії опосередкованих об'єктів належать неінституційні та інституційні політичні суб'єкти, які володіють елементами політичної свідомості та навичками політичної діяльності. Останні – політична свідомість та інструментарій політичної діяльності – є безпосередніми об'єктами політико-культурного впливу. Через вплив на безпосередні об'єкти НПК відбувається детермінація політичних процесів та міжсуб'єктних відносин, властивих нації.

Грунтуючись на поєднанні культурних форм і об'єктів культурного впливу, сформовано табличну матрицю політичної культури. У запропонованій соціетальній матриці НПК вертикальна колонка представляє основні соціетальні форми НПК (вони зазначені в дефініції НПК), а горизонтальний рядок – об'єкти політико-культурного впливу: нація як етнополітична спільнота; національна держава; громадянське суспільство, політична участь громадян; політичний режим як функціональна характеристика політичної системи; етнополітичні процеси; міжнародні відносини за участю нації. Доведено, що за допомогою такої матриці можна проводити порівняльний аналіз політичних культур різних націй або ж історичних зрізів культури однієї нації.

У **Розділі 3. «Імперативи, функції та інфраструктура національної політичної культури як об'єкти теоретико-методологічної концептуалізації»** увагу зосереджено на методології дослідження вимог сучасної цивілізації до змісту НПК культури, її функцій та умов, що забезпечують ефективність політико-культурного процесу.

У підрозділі 3.1. *«Підходи до осмислення природи імперативів національної політичної культури та їх методологічний потенціал»* на основі вчення І. Канта про категоричний та гіпотетичний імперативи, надбань філософської і культурологічної думки про імперативи культури, теоретичних основ політики та національних спільнот обґрунтовано поняття «імператив (імперативи) НПК» та розкрито зміст основних імперативних положень.

Доведено, що поняття «імператив (імперативи) НПК» розкриває вимоги сучасної цивілізації до змісту, структури, умов ефективного функціонування політичної культури відповідно до сутнісних ознак і соціального призначення нації. Зроблено висновок, що базовий імператив НПК спрямовує суб'єктів політико-культурної творчості на осмислення національних потреб та інтересів, їхнє адекватне представлення в елементах культури. Імперативи НПК визначають цінності-цілі, цінності-засоби та цінності-умови ефективного функціонування нації, її спрямованість на формування національної гідності та почуття національної гордості членів спільноти, реалізацію національної ідеї. Вони вимагають урахування в політичному житті історичних традицій народу,

його ментальності та світогляду; орієнтують на утвердження загальнолюдських цінностей, толерантності та інших демократичних норм.

Констатовано, що концепція імперативів НПК є важливою складовою теорії, методології і практики національної політичної культури. На її основі може будуватися стратегія дослідження політичної культури конкретних національних спільнот; провідна верства, органи влади можуть свідомо й цілеспрямовано впливати на політико-культурний процес, реалізувати курс на оновлення політичної культури, підвищення її ефективності відповідно до цілей національного розвитку та міжнародних стандартів.

У підрозділі 3.2. *«Теоретико-методологічні проблеми дослідження функцій національної політичної культури»* розкрито засади осмислення ролі політичної культури в системі життєдіяльності нації та визначено зміст її функцій. З'ясовано основні підходи до дослідження функцій НПК, зокрема через аналіз соціального призначення культури, політики і нації та роль політичної культури в їхній реалізації; вивчення процесуальних моделей національної політичної культури; аналіз і узагальнення функцій її основних соціетальних елементів. Аргументовано, що функції НПК можна визначати також шляхом аналізу змісту імперативів НПК, оскільки функції політичної культури проявляються в практичній реалізації імперативних настанов.

У контексті інформаційно-семіотичного підходу розкрито соціальне призначення національної політичної культури. Показано, що місія національної політичної культури полягає в тому, щоби бути своєрідним «кодом», «матрицею», «інформаційним забезпеченням» функціонування й розвитку політичної сфери національного організму. Тому її функції та відповідні елементи НПК обумовлені реальними політичними потребами нації, оскільки в політичному житті утверджується лише та культурна форма, яка засвідчила свій актуальний зміст і є найбільш ефективною. Встановлено, що національна політична культура виконує функції щодо всіх систем, складовою яких вона виступає: національної політичної системи, національної культури та нації загалом.

Зроблено висновок, що основними функціями НПК відносно політичної системи нації є формування та реалізація ідеї національної держави, засад формування і функціонування політичної системи загалом, розроблення принципів внутрішньої та зовнішньої політики, акумулювання політичного досвіду народу, впровадження нових форм і методів політичної діяльності, політичної організації та самоорганізації, надання політичній системі національного характеру тощо. Встановлено, що у системі національної культури політична культура виконує роль своєрідного ядра, надаючи актуального змісту та спрямування усім іншим її складовим, особливо економічній та правовій культурі, інтегруючи їх у цілісну систему. Щодо нації та її членів політична культура відображає життєві потреби та інтереси нації, формує і сприяє втіленню в життя ідеї нації та національної ідеї, забезпечує

політичну соціалізацію членів нації, мобілізує народ на реалізацію історичної місії та мети нації.

Доведено, що системний підхід до аналізу національної політичної культури передбачає також характеристику допоміжних засобів і умов її функціонування. Тому в підрозділі 3.3. *«Інфраструктура національної політичної культури з позицій комунікативного підходу»* розкрито методологію аналізу цього малодослідженого аспекту теми.

У дисертації вказано, що теоретико-методологічною основою вивчення змісту інфраструктури НПК служать сучасні уявлення про соціальну інфраструктуру, а також авторська комунікативна модель культури, яка розкриває зміст основних політико-культурних процесів, що потребують інфраструктурного забезпечення.

Доведено, що інфраструктура НПК є комплексом взаємопов'язаних обслуговуючих елементів духовно-ідеологічного, морально-правового, матеріально-технічного, соціально-організаційного (інституційного) характеру, які виконують такі функції: методологічну, селективну, технологічну, трансляційну, соціалізаційну, захисту та управлінську. Її складовими є інфраструктурні підсистеми культуротворчої діяльності, трансляції культури в політичний простір нації, політичної соціалізації, сприяння адекватному оцінюванню елементів національної політичної культури, захисту від політико-культурної експансії ворожих сил та загального менеджменту політико-культурних процесів. Визначено, що остання складова становить систему державних і недержавних інституцій, які, ґрунтуючись на імперативах національної політичної культури, даних моніторингу політичних процесів, розробляють мету, стратегію і тактику організаційно-політичного та іншого забезпечення НПК.

Встановлено, що інфраструктура політичної культури органічно поєднує інфраструктури етнічної та політичної самоорганізації соціуму, їхні культурні компоненти. Це забезпечить національний характер політичної культури, її спрямування на реалізацію національних потреб та інтересів. Особливої уваги потребує інфраструктурна підтримка державної мови, національної пам'яті, національних символів і традицій. На основі аналізу сутнісних рис інфраструктури політичної культури національного соціуму визначено, що вона охоплює інфраструктурні елементи офіційно задекларованої та реально діючої політичної культури, а також інфраструктури політичних субкультур.

Підрозділ 3.4. *«Просторово-часовий континуум національної політичної культури»* присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню процесів розгортання та функціонування досліджуваного феномена у просторі і часі.

Простір національної політичної культури розглянуто в контексті загальної теорії соціального простору, як його різновид. Відповідне поняття характеризує сукупність та взаємне розташування культурних форм, їхню взаємодію, накладання тощо, що обумовлює утворення системи національної політичної культури. Наголошено, що вакууму в політико-культурному

просторі не буває, адже кожна політична сила намагається розширити сферу свого впливу, завоювати або відвоювати політичну та культурну нішу в просторі спільноти. Тому географічні контури національного політико-культурного простору можуть не збігатися з межами розселення нації або кордонами національної держави.

Обґрунтовано, що хроноаналіз політичної культури національної спільноти передбачає, з одного боку, виявлення об'єктивних властивостей її часової координати, їхнє суб'єктивне сприйняття і використання, а з іншого – дослідження генези та етапів історичного розвитку цього феномена. Важливим завданням хроноаналізу визначено з'ясування тривалості, темпу і ритму функціонування окремих елементів та блоків НПК, розробка на цій основі моделей розгортання в часі політико-культурних процесів. Вказано, що аналіз часового аспекту політичної культури має передбачати вивчення хроноструктури досліджуваної культури, наявності в ній ментальних настанов та політичних цінностей минулих історичних епох, а хроноаналіз НПК проводиться у взаємозв'язку з дослідженням культурного простору нації.

У **Розділі 4** *«Особливості методологічної рефлексії основних соціетальних елементів національної політичної культури»* визначено методологічні засади дослідження соціетальних форм НПК пізнавального, поведінкового та інституційного рівнів та обґрунтовано критерії типології досліджуваної культури.

У підрозділі 4.1. *«Методологія аналізу елементів національної політичної культури пізнавального характеру»* розкрито інструментарій дослідження природи, місця і ролі політичної ментальності нації, соціально-політичної онтології, національних цінностей, ідеалів, міфів і стереотипів у НПК. Обґрунтовано положення про те, що ментальність народу не лише впливає на формування і функціонування НПК, а й входить до її структури у формі політичної ментальності. Поняття політичної ментальності характеризує вплив ментальності нації як цілісної системи та її окремих складових на політичні явища і процеси. На основі дослідження історичного досвіду українського народу зроблено висновок про те, що на його ментальність суттєво впливали зміни політичного статусу, особливо втрата суверенітету. Ментальні риси, що сприяють виживанню спільноти в умовах неволі, негативно впливають на політичну суб'єктність суверенної нації (прояви конформізму, комплекси меншовартості та кривди, формальне сприйняття суспільних ідеалів і норм тощо).

У роботі доведено, що до засадничих соціетальних форм НПК належить соціально-політична онтологія – система категорій і понять, що національно специфічно відображають сутність, структуру та властивості соціально-політичної реальності.

Обґрунтовано, що НПК охоплює базові, похідні та політизовані цінності, набір та ієрархія яких характеризують специфіку нації як суб'єкта політики та її політичну культуру. Ціннісними універсаліями НПК є людина як член нації та громадянин національної держави, її свобода, добробут і безпека, сама нація, її

суверенітет і незалежність, національна держава та політична система загалом, національна злагода, соборність країни тощо. В політологічний дискурс уведено поняття «ціннісний трикутник НПК», що характеризує співвідношення, способи поєднання та реалізації загальнонаціональних, групових та особистісних цінностей народу. Із політичними цінностями тісно пов'язані політичні ідеали, які визначають модель бажаного суспільного ладу.

Зроблено висновок про те, що важлива роль у функціонуванні НПК належить міфам і стереотипам. Вказано, що політичні міфи, які здебільшого постають як неправдиві або спотворені образи дійсності, ілюзії та утопії, формують віртуальну реальність, яка здатна впливати на зміст і стан національної самосвідомості та поведінки. До основних національних політичних міфів віднесено міфи про владу, її національний характер і стан; про ідеальну державу; особливі риси нації; про характер соціально-класових, міжетнічних і міждержавних відносин; про історичне призначення, місію народу. В роботі доведено, що серйозним викликом для національної міфології є процес глобалізації та породжувані нею міфи.

Визначено, що національні стереотипи, які постають як спрощені, стандартизовані, зазвичай емоційно забарвлені стійкі образи суспільно-політичних явищ та процесів національного життя, є глибшими за змістом та стійкішими, ніж групові та регіональні, що є важливим чинником соборності нації. Для ідентифікації національних політичних стереотипів необхідно з'ясувати їхню відповідність національним інтересам. За цим критерієм стереотипи поділяються на власне національні, антинаціональні (імперські, колоніальні) та наднаціональні – інтернаціональні та космополітичні. Обґрунтовано, що національні політичні стереотипи за змістом і характером суттєво різняться в чітко ієрархізованих недемократичних та демократичних суспільствах: у перших домінують стереотипи негативного змісту, в других – позитивного.

У підрозділі 4.2. *«Особливості методології пізнання функціонування культурних форм національної політичної культури поведінкового та інституційного рівнів»* з'ясовано методологічні засади наукового аналізу політичних принципів і норм, моделей поведінки, політичних традицій та інституцій як культурних феномени та їхнє соціальне призначення. Обґрунтовується, що забезпечення адекватного співвідношення між політичними нормами та цінностями є актуальною проблемою становлення культурного простору молодих націй та держав. З огляду на це акцентовано, що зміцнення нормативної підсистеми політичної культури вимагає її правового закріплення (перш за все, в Основному Законі країни) та органічного поєднання з моральними нормами людської цивілізації. В роботі підкреслено, що стабільна нормативно-правова система («гра за правилами, а не гра правилами») створює необхідні умови для ініціативної культуротворчої діяльності політичних сил та природного відбору кращих зразків національної самоорганізації.

Доведено, що основою національних політичних традицій є важливі, знакові історичні події, що мали суттєвий вплив на подальший розвиток народу, його долю. Ці події та відповідні політичні традиції відображають співвідношення

соціальних і політичних сил у країні. Вони ґрунтуються на потребах та інтересах основного суб'єкта історичної творчості, його соціальних спадкоємців. Підкреслено, що кожній нації доводиться не лише підтримувати власні традиції й осучаснювати їх, а й наполегливо долати ті, що втратили актуальність, а також важливо розробити виважену ідеологію традиціоналізму.

Звернуто увагу на евристичний потенціал інституційного та неоінституційного підходів до дослідження НПК. Це пов'язано з можливістю творчого використання в політичній культурології теоретичних положень, які стосуються сутнісних характеристик політичних інститутів, виявленням і дослідженням не лише формальних, а й неформальних інститутів, врахуванням діалектики соціальних інститутів та культури. Аргументовано, що політичні інститути мають такий зв'язок з політичною культурою: а) політичні інститути – це комплекси елементів культури (цінностей, норм, традицій, символів, ідей тощо), закладені в основу їхнього формування та функціонування; б) культурний статус має також модель побудови та функціонування політичних інститутів, методи і форми діяльності, які вони використовують; в) традиційні політичні інститути є вищим рівнем НПК, який забезпечує її стабільність і дієвість. Водночас зазначено, що саму політичну культуру можна розглядати як інституційний феномен неформального характеру.

В дисертації визначено такі напрями та прийоми застосування інституційного підходу до дослідження НПК: обстеження політичної сфери нації на предмет наявності інститутів, які цю сферу організують і структурують; аналіз формальних і неформальних політичних інститутів з метою ідентифікації в них елементів культури світоглядного та поведінкового характеру; дослідження культурних функцій політичних інститутів; формування за результатами дослідження інституційної матриці, яка допоможе виявити сутнісні риси НПК та порівняти її з культурою інших спільнот.

У підрозділі 4.3. *«Місце і роль національної ідентичності та національної ідеї в політичній культурі національних спільнот»* досліджено соціетальні елементи НПК, які значною мірою визначають і розкривають її національний характер і зміст. Проведений аналіз показав, що головною умовою віднесення політичної культури до національного типу є ідентифікація її творців і носіїв з відповідною національною спільнотою. Виявлено такий взаємозв'язок національної культури та національної ідентичності: національна культура (особливо її політична складова) є основою формування та функціонування національної ідентичності; національна ідентичність є важливим компонентом національної політичної культури, оскільки орієнтації на націю, її атрибути – важлива складова політичної культури. Зазначено, що національна ідентичність поєднує етнічну та громадянську ідентичності; їхнє співвідношення в політичній культурі залежить від типу національної спільноти.

Відзначено незмінно важливу роль у формуванні національної ідентичності та культури національної символіки, яка виражає складні комплекси політичних ідей та емоцій. Доведено, що широке трактування політичних символів охоплює

практично всі прояви культури, які можуть розглядатися як знаки, що акумулюють важливу інформацію про цілі та політичний досвід народу.

Обґрунтовано місце і роль у національній політичній культурі національної ідеї. Зроблено висновок, що «національну ідею» як широку за змістом політологічну категорію з теоретико-методологічних та політико-практичних міркувань доцільно розділити на поняття «ідея нації», «ідея національної держави» та «національна ідея». Зміст цих термінів розкрито в таких положеннях: «ідея нації» виражає думку про необхідність набуття народом статусу нації та орієнтацію на втілення в дійсність певної моделі нації – етнічної, політичної або етнополітичної; «ідея національної держави» – це намір нації чи спільноти, яка прагне стати нею, збудувати власну державу як основу суверенного існування народу; «національна ідея» виражає життєво важливу мету розвитку нації, набуття нею стану, який забезпечить щасливе життя її членам та виконання історичної місії.

У дисертації констатовано, що ідея нації та національна ідея в органічній єдності служать концептуалізуючим ядром національної культури. Їхнє формування та реалізація зумовлюють, з одного боку, актуалізацію змісту і спрямування всіх культурних форм нації; з іншого – ідея нації та національна ідея відображаються в інших соціетальних складових національної політичної культури і матеріалізуються в національних політичних інститутах, програмах їхньої діяльності. Наголошено, що з'ясування впливу ідеї нації та національної ідеї на зміст і функціонування інших соціетальних форм національної політичної культури є важливим завданням і способом дослідження політико-культурної сфери кожної нації.

Підрозділ 4.4. *«Засади типології національної політичної культури»* розкриває принципи та критерії класифікації НПК. Обґрунтовано два підходи до типології НПК: використання універсальних критеріїв класифікації політичної культури; врахування специфічних ознак нації як суб'єкта політики та політичної культури. Зроблено висновок, що для виявлення специфічних критеріїв типології необхідно розробити базову модель НПК, яка охоплюватиме універсальні політико-культурні елементи, які властиві кожній зрілій нації, але своєрідно проявляються у конкретних обставинах національного буття.

У роботі вказано, що до національно-специфічних критеріїв типології НПК належать: тип національної спільноти (політична культура етнічної, політичної чи змішаної (етнополітичної) нації); відповідність політичної культури національним потребам та інтересам; стан та політичний статус нації; співвідношення загальнонаціональних, групових та особистісних цінностей у НПК; тип національної самосвідомості та національної ідентичності; різновид ідеології, що домінує в суспільстві, її поєднання з національною свідомістю та самосвідомістю; етнічна структура нації; тип етнополітичних відносин, що переважають у національному організмі; цивілізаційна належність нації. Вказано, що основні типи НПК визначаються за першим критерієм – типом

національної спільноти: політична культура етнічної, політичної, змішаної (етнополітичної) націй.

Сучасна українська політична культура охоплює значну кількість елементів, сформованих у минулі історичні епохи, особливо в радянську добу. Залишаючись здебільшого авторитарною, етатистською та патерналістською, вона дедалі більше набуває ознак національного, суверенницького та демократичного характеру. Цьому сприяє відродження автентичних рис української ментальності і культури, культури національних меншин, укорінення принципів і норм Основного Закону країни та запозичення політичного досвіду високорозвинених націй і держав.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальну наукову проблему, що полягає в концептуалізації теоретико-методологічних засад дослідження НПК. Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати такі висновки концептуального, методологічного та науково-практичного спрямування:

1. Культура в її різноманітних сенсах та проявах, починаючи з античних часів, розглядалася у світовій політичній думці як важливий детермінуючий чинник змісту та спрямування політичного життя народів і держав. Доведено, що в добу Нового часу до осмислення чинників політичного життя активно долучається ідея нації та національні цінності, тому на рубежі XVIII–XIX ст. культурна детермінація політичного життя набула націєцентричного характеру й змісту, який проявляється і на сучасному етапі розвитку людства. Потреба в з'ясуванні особливостей політичного життя націй післявоєнної Європи та світу спонукали до використання і осмислення не лише поняття «політична культура», а й «політична культура нації» («political culture of a nation»). Однак домінування у США та Західній Європі політичної теорії нації та зосередження уваги на дослідженні культурних основ політичних режимів з опорою на біхевіористський метод не сприяли з'ясуванню сутнісних рис НПК, суб'єктом і носієм якого є національний організм як цілісна органічна система.

2. Зважаючи на обмежений евристичний потенціал індивідуалістичного підходу, як засадничий методологічний принцип дослідження НПК обґрунтовано соціетальну методологію, яка дає можливість осмислити культуру на системно-цілісному рівні національного буття. Реалізація соціетальної парадигми передбачає використання соціокультурного, холістичного, системного, структурно-функціонального та синергетичного підходів. Соціетальна методологія набуває ефективності в поєднанні з міждисциплінарним підходом, зокрема при використанні дослідницького інструментарію культурології, політології та етнополітології (націології), що дає змогу максимально врахувати особливості НПК як об'єкта дослідження. В політико-культурних дослідженнях соціетальний підхід має поєднуватися з індивідуалістичним, який дозволяє осмислити процес формування на функціонування соціетальних культурних форм на особистісному рівні.

3. Розроблено концептуальні основи НПК та з'ясовано їхній евристичний потенціал. Національну політичну культуру визначено як сукупність історично сформованих на основі національної ментальності, національної ідентичності та національних потреб культурних форм соціального характеру – архетипів політичної ментальності, політичних знань і уявлень, національних цінностей та ідеалів, національних міфів, символів, стереотипів мислення і поведінки, норм і принципів політичної діяльності, моделей поведінки, традиційних політичних інститутів та національної ідеї, в яких зосереджена життєво важлива інформація про політичний досвід народу. Вони детермінують певний спосіб політичного мислення та поведінки як окремих членів нації, так і всієї спільноти, забезпечують ефективне функціонування політичної системи, її відтворення на засадах наступності, спрямовують націю на реалізацію життєво важливих цілей, ідеалів та національної ідеї. Основні змістові елементи категорії «НПК» мають значний евристичний потенціал. Поняття «НПК» вужче за змістом, ніж «політична культура нації», оскільки друге позначає сукупну політичну культуру всіх суспільних сил, серед яких можуть бути нелояльні до національних інтересів особи і групи. Етнополітична культура нації охоплює ідеї, установки, моделі поведінки, символи, що визначають характер і зміст етнополітичних відносин нації. Вона розглядається як важлива складова НПК.

4. Поєднуючи соціокультурний, системний, структурно-функціональний та синергетичний методи, сформовано модель НПК як цілісної системи, до якої, крім функціональних елементів культури (традиційний погляд на політико-культурну систему), входять нація як суб'єкт і носій політичної культури, об'єкти політико-культурної детермінації (нація, її суспільні групи, інститути, суспільно-політичні стани й процеси) та інфраструктура НПК. Таким чином, НПК – це самодостатня, саморегульована відкрита неврівноважена і нелінійна соціокультурна система. Ефективним способом дослідження НПК є аналіз процесів, які відбуваються в її межах. З цією метою розроблено функціональну, орієнтаційну та комунікативну моделі НПК, а також модель її динаміки з т. з. синергетичного підходу.

5. Політико-культурна суб'єктність нації базується на політичній суб'єктності нації. Відповідне поняття характеризує спроможність нації, її еліти, широких народних мас формувати й утверджувати нові політичні цінності, переосмислювати наявні культурні форми, творчо запозичати політичний досвід інших країн. Доведено, що дослідження нації як суб'єкта політичної культури може відбуватися на основі використання холістичного та соціоструктурного підходів. Перший з них характеризує культуротворчість нації з точки зору її цілісності, інтегрованості. Дослідницька увага концентрується на вияві та аналізі колективних, соціальних форм культури, їхній ролі в забезпеченні соборності нації. Основою колективної свідомості та поведінки нації є спільність інтересів її членів, суверенність народу та спільна мета. Соціоструктурний підхід полягає в дослідженні культуротворчої ролі внутрішньонаціональних політичних акторів: еліти, інших суспільних груп, а

також політичних інститутів, перш за все, національного парламенту та правлячої політичної партії. Загальнонаціональна політична культура при такому підході постає як середньостатистична характеристика політико-культурних властивостей суспільних груп або динамічна рівновага, що характеризує баланс політичних субкультур.

6. Обґрунтовано поняття «імператив (імперативи) НПК», яке акумулює вимоги сучасної цивілізації та конкретних націй до змісту, структури та функціонування політичної культури. Термін «імператив (імперативи) НПК» є важливим елементом теорії та методології НПК. На основі осмислення та реалізації імперативів політичної культури національна спільнота, її провідна верства можуть свідомо і цілеспрямовано впливати на політико-культурний процес, реалізувати стратегію оновлення та підвищення ефективності політичної культури, відповідно до цілей національного розвитку. Імперативи вимагають представлення в культурних формах життєво важливих національних потреб та інтересів, врахування в політичному житті традицій народу, настанов його ментальності; визначають зміст та ієрархію національних цінностей, орієнтують політичних акторів на утвердження в політиці моральних засад, культивування демократичних цінностей тощо.

7. Встановлено що, поняття «об'єкт політичної культури» має подвійне значення: як політична реальність, що відображається в культурних формах нації, і як соціальний об'єкт, що зазнає детермінуючого впливу функціональних елементів культури. В другому випадку потрібно розрізняти безпосередніх та опосередкованих об'єктів впливу. До категорії опосередкованих об'єктів належать неінституційні та інституційні політичні суб'єкти, які володіють елементами політичної свідомості та навичками політичної діяльності. Через вплив на безпосередні об'єкти відбувається детермінація політичних процесів. Основними об'єктами функціонального впливу НПК є політична система суспільства, національна культура, нація загалом та її члени. Основними функціями НПК щодо політичної системи нації є розроблення засад суспільного ладу країни та формування основ політичної системи нації, реалізація ідеї національної держави, визначення основних принципів внутрішньої та зовнішньої політики держави, надання політичній системі національного змісту й характеру тощо.

8. Розроблено комунікативну модель НПК, яка, розкриваючи зміст основних етапів політико-культурного процесу, має вагомий пізнавальний потенціал. На основі комунікативного підходу розкрито соціальне призначення та структуру інфраструктури НПК, яка є комплексом взаємопов'язаних обслуговуючих засобів духовно-ідеологічного, морально-правового, матеріально-технічного, соціально-організаційного (інституційного) характеру, що забезпечують формування, функціонування та розвиток політичної культури нації. Основними складовими інфраструктури НПК визначено інфраструктуру культуротворчої діяльності, систему засобів, каналів та умов трансляції культури в політичний простір нації, інфраструктуру сприяння

адекватній оцінці елементів НПК політичними акторами, забезпечення політичної соціалізації населення, засоби захисту НПК від політико-культурної експансії ворожих сил та систему менеджменту політико-культурних процесів.

9. Розкрито сутнісні риси та особливості методологічної рефлексії соціетальних елементів НПК пізнавального, поведінкового та інституційного рівнів. Вказано, що до перших належать архетипи політичної ментальності та соціально-політична онтологія, національні цінності, ідеали, ідеї, міфи та стереотипи. Основний зміст політичної культури визначають цінності та ідеали. Введено поняття «ціннісний трикутник НПК», що відображає ідею поєднання в життєдіяльності нації загальнонаціональних, групових та особистісних цінностей. Їхнє реальне співвідношення, питома вага, способи поєднання і реалізації є різними в різних народів. З політичними цінностями тісно пов'язані політичні ідеали, що визначають модель бажаного суспільного стану, мету політичної діяльності. У системі НПК суттєву роль відіграють національні міфи і стереотипи, традиції та символи. Поруч із власне політичними нормами в регулюванні політичних відносин важливе значення мають правові та моральні засади національного життя, які надають політиці й політичній культурі зрілого, цивілізованого характеру. Розкрито евристичний потенціал інституціонального та неоінституціонального підходів до дослідження інституційного рівня НПК.

10. Доведено, що необхідною умовою віднесення політичної культури до різновиду національної є ідентифікація її носіїв з нацією. Національна ідентичність поєднує етнічну та громадянську ідентичності; їхнє співвідношення і присутність у політичній культурі залежить від типу національної спільноти, який визначає зміст та особливості НПК. Обґрунтовано теоретико-методологічну та практичну доцільність розмежування понять «ідея нації» та «національна ідея». «Ідея нації» виражає думку про необхідність набуття народом статусу нації та реалізацію її певної моделі – етнічної, політичної чи змішаної (етнополітичної). «Національна ідея» виражає мету нації, досягнення якої забезпечує щасливе життя народу та виконання ним історичної місії. Ідея нації та національна ідея в їхній органічній єдності є концептуалізуючим ядром національної культури. Їхнє формування і реалізація обумовлюють трансформацію змісту усієї сукупності культурних форм нації. З іншого боку, ідея нації та національна ідея відображаються й актуалізують інші елементи НПК.

11. Розкрито пізнавальний потенціал конструювання соціетальних матриць НПК табличного типу, в яких по вертикалі розташовані основні соціетальні форми культури, а по горизонталі – об'єкти політико-культурного впливу: нація; національна держава; члени нації, громадянське суспільство, їхня політична участь; політичний режим; етнополітичні процеси; міжнародні відносини за участю нації. Матриця НПК дає змогу проводити порівняльний аналіз політичних культур різних націй або ж історичних зрізів культури однієї нації.

12. Обґрунтовано два підходи до типології НПК. Перший полягає у використанні універсальних засад визначення типів політичної культури, які

можуть застосовуватися до культури будь-якого суб'єкта політики. До них належать: зв'язок із політичною владою, характер політичного режиму, ідеологічна спрямованість, ступінь гомогенності, приналежність до певного етапу історії тощо. Другий підхід акцентує увагу на специфіці нації як суб'єкта, носія та користувача політичної культури. Критеріями типології специфікації служать: тип національної спільноти, стан і політичний статус нації, відповідність політичної культури життєвим потребам нації, співвідношення загальнонаціональних, групових та особистісних цінностей, тип національної самосвідомості та ідентичності, різновид національної ідеології, домінуючий вид етнополітичних відносин, цивілізаційна належність нації тощо.

13. Основними типами НПК є політична культура етнічної, політичної та змішаної (етнополітичної) нації. Особливістю політичної культури етнічної нації є наявність глибокого історичного коріння, давніх традицій; закріплення основних політичних орієнтацій у ментальних архетипах, що обумовлює їхнє функціонування на глибинній підсвідомій основі. За таких умов політична культура характеризується високим рівнем гомогенності, стабільності й наступності. В її функціонуванні важливу роль відіграють також політизовані елементи первинної етнічності – мова, давні традиції, релігія, історична пам'ять тощо. Політичній культурі громадянської нації властиві ознаки, значною мірою протилежні до вищеописаних. Вона характеризується вищим рівнем раціональності, є здебільшого гетерогенною, менш стійкою, адже позбавлена тривалого історичного підґрунтя. Спільне проживання етнічних груп в одному політичному союзі формує прошарок спільних (загальнонаціональних) цінностей та ідеалів, який, особливо у молодих націй, є відносно тонким. Більш помітну роль у політичній культурі громадянської нації відіграють етногрупові політичні культури, які конкурують між собою та із загальнонаціональними цінностями й орієнтаціями. Етногромадянські нації поєднують у різному співвідношенні риси етнічної та громадянської націй та їхніх політичних культур.

14. Охарактеризовано формування НПК в Україні. Його специфіка полягає в тому, що одночасно відбуваються два процеси: відродження та динамічний розвиток політичної культури української етнічної нації та національних меншин, а також їхнє зближення на засадах конституційних цінностей, основними серед яких є державний суверенітет і незалежність України, народ як джерело влади, людина, її здоров'я, честь і гідність як найвища цінність держави, українська мова і національні символи як державні, повага до прав національних меншин тощо. Важливою умовою формування модерної української політичної культури є свідомо опора основних політичних суб'єктів на імперативи НПК, цілеспрямована трансляція в політичний простір національних культурних цінностей та розбудова інфраструктури української НПК.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Рудакевич О. М. Національна політична культура : теорія, методологія, український досвід : моногр. / Олег Михайлович Рудакевич. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2010. – 454 с.

Рецензії : Загрійчук І. Д. Нація та її політична культура / І. Д. Загрійчук // Віче. – 2011. – № 24. – С. 7–8; Козловець М. Рецензія на монографію : Рудакевич О. М. Національна політична культура : теорія, методологія, український досвід (Тернопіль, 2010) / Микола Козловець // Мандрівець. – 2011. – № 5. – С. 89–91.

2. Рудакевич О. М. Національний принцип : етнополітична концепція нації : моногр. / Олег Михайлович Рудакевич. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 292 с.

Рецензія : Гомотюк О. Рецензія на монографію : Рудакевич О. М. Національний принцип : етнополітична концепція нації (Тернопіль, 2009) / Оксана Гомотюк // Мандрівець. – 2009. – № 6. – С. 77–79.

3. Політична культура сучасного українського суспільства (політичні цінності та орієнтації головних суб'єктів історичного процесу) : моногр. / [О. М. Рудакевич, Є. І. Головаха, В. Є. Хмелько та ін.] // Уряду України, Президенту, законодавчій, виконавчій владі. Політична культура і політичні партії України. Аналітичні розробки і пропозиції наукових та практичних працівників / кер. авт. кол. А. І. Комарова, О. М. Рудакевич. – К. : НДУ «Проблеми людини», 1997. – Т. 6. – С. 14–135 (особистий внесок : С. 15–30, 35–39, 127–135).

4. Культурне відродження в Україні : історія і сучасність / кер. авт. кол. А. І. Комарова ; за ред. Т. О. Сілаєвої. – Львів : Астериск, 1993. – 221 с. (особистий внесок : С. 80–84).

Брошура

5. Рудакевич О. М. Політичне відродження українського народу (Шляхи формування новітньої української політичної культури) / О. М. Рудакевич, М. С. Гутор. – Київ – Тернопіль : Поліграфіст, 1998. – 54 с. (особистий внесок : С. 4–44).

Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях

6. Рудакевич О. М. Етнічний принцип самоорганізації людства / О. М. Рудакевич // Нова парадигма : [журн. наук. праць] / гол. ред. В. П. Бех ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Творче об'єдн. «Нова парадигма». – К., 2008. – Вип. 79. – С. 92–101.

7. Рудакевич О. М. Національний принцип самоорганізації соціуму / О. М. Рудакевич // Нова парадигма : [журн. наук. праць] / гол. ред. В. П. Бех ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Творче об'єдн. «Нова парадигма». – К., 2008. – Вип. 76. – С. 62–72.

8. Рудакевич О. Знакові постаті вітчизняної історії в ідеологічних рамках сьогодення / Олег Рудакевич // Бористен. – 2008. – № 7. – С. 16–18.

9. Рудакевич О. М. Формування соціетальної культури в Україні : стан і перспектива / О. М. Рудакевич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : політологія, соціологія, філософія. – Ужгород, 2008. – Вип. 10. – С. 198–202.

10. Рудакевич О. М. Соціетальний підхід до дослідження національної політичної культури / О. М. Рудакевич // Нова парадигма: [журн. наук. праць] / гол. ред. В. П. Бех ; Нац. пед ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Творче об'єдн. «Нова парадигма». – К., 2009. – Вип. 86. – С. 146–157.

11. Рудакевич О. М. Теоретико-методологічні засади дослідження інституційного рівня політичної культури / О. М. Рудакевич // Грані : [наук.-теорет. громад.-політ. альманах]. – 2009. – № 2. – С. 110–115.

12. Рудакевич О. М. Особливості інституційних компонентів сучасної української політичної культури / О. М. Рудакевич // Грані : [наук.-теорет. громад.-політ. альманах]. – 2009. – № 3. – С. 131–136.

13. Рудакевич О. Взаємозв'язок культури та політичної організації в суспільствах доіндустріальної доби / Олег Рудакевич // Історико-політичні проблеми сучасного світу. – Чернівці, 2009. – № 19/20. – С. 126–131.

14. Рудакевич О. М. Міфологія в системі національної політичної культури / О. М. Рудакевич // Нова парадигма : [журн. наук. праць] / гол. ред. В. П. Бех ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Творче об'єдн. «Нова парадигма». – К., 2009. – Вип. 83. – С. 70–78.

15. Рудакевич О. Національні політичні стереотипи (теоретико-методологічні засади дослідження) / О. Рудакевич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : політологія, соціологія, філософія. – 2009. – Вип. 11. – С. 193–197.

16. Рудакевич О. Особливості генези національної культури : етнополітичні концепції та український досвід / Олег Рудакевич // Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки. – 2009. – Вип. 12 – С. 186–194. –

17. Рудакевич О. М. Простір національної політичної культури як об'єкт дослідження / О. М. Рудакевич // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2010. – Вип. 45. – С. 297–288.

18. Рудакевич О. М. Час як категорія аналізу національної політичної культури / О. М. Рудакевич // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2010. – Вип. 46. – С. 293–300.

19. Рудакевич О. М. Традиції як базовий елемент національної політичної культури / О. М. Рудакевич // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2010. – Вип. 49. – С. 291–299.

20. Рудакевич О. Комунікативна модель національної політичної культури / О. Рудакевич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. – 2010. – Вип. 14. – С. 49–53.

21. Рудакевич О. М. Концептуальні погляди Г. Алмонда на політичну культуру нації / О. М. Рудакевич // Нова парадигма : [журн. наук. праць] / гол. ред. В. П. Бех ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Творче об'єдн. «Нова парадигма». – К., 2010. – Вип. 96. – С. 116–125.

22. Рудакевич О. М. Нація як суб'єкт політичної культури / О. М. Рудакевич // Політологічний вісник : зб наук. праць. – К. : ІНТАС, 2010. – Вип. 48. – С. 247–255.

23. Рудакевич О. М. Взаємозв'язок національної ідентичності і культури в націєтворчому процесі / О. М. Рудакевич // Грані : [наук.-теорет. громад.-політ. альманах]. – 2010. – № 2. – С. 155–159.

24. Рудакевич О. Етнополітичні орієнтації сучасних українських партій / О. Рудакевич // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2010. – Вип. 22. – С. 149–155.

25. Рудакевич О. Імперативи національної політичної культури / Олег Рудакевич // Політичний менеджмент. – 2010. – № 5. – С. 128–136.

26. Рудакевич О. М. Співвідношення понять «національна політична культура» та «етнополітична культура нації» / О. М. Рудакевич // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін : науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2010. – № 4. – С. 78–83.

27. Рудакевич О. Ціннісний трикутник національної політичної культури / Олег Рудакевич // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України. – 2010. – Вип. 5 (49). – С. 220–231.

28. Рудакевич О. Інфраструктура національної політичної культури / Олег Рудакевич // Освіта регіону : Політологія. Психологія. Комунікації : [укр. наук. журн.]. – 2010. – № 4. – С. 110–114.

29. Рудакевич О. Функції національної політичної культури: теоретико-методологічний аспект / Олег Рудакевич // Сучасна українська політика. – 2011. – Вип. 22. – С. 117–126.

30. Рудакевич О. М. Ідея нації : сутність та роль в політичній культурі народу / О. М. Рудакевич // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін : науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2010. – № 5. – С. 31–36.

31. Рудакевич О. М. Українська національна політична культура: стан і проблеми дослідження / О. М. Рудакевич // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології» – 2011. – № 949. – С. 229–234.

32. Рудакевич О. Матриця національної політичної культури : соціетальний підхід / Олег Рудакевич // Політичний менеджмент. – 2011. – № 5. – С. 25–34.

33. Рудакевич О. М. Засади типології національної політичної культури / Олег Рудакевич // Політичний менеджмент. – 2011. – № 6. – С. 133–140.

АНОТАЦІЇ

Рудакевич О. М. Теоретико-методологічні засади дослідження національної політичної культури. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Львів, 2011.

У дисертації розкрито теоретико-методологічні засади дослідження національної політичної культури (НПК) як актуальної науково-практичної проблеми. Обґрунтовано методологію дослідження НПК на основі соціетального підходу, що дало можливість представити націю як колективного суб'єкта політичної культури, проаналізувати культуру на системно-цілісному рівні, виявити і дослідити загальнонаціональні політико-культурні форми та їхній детермінуючий вплив на політичну сферу суспільства. Розроблено концепцію НПК і розкрито її евристичний потенціал.

Обґрунтовано і впроваджено в науковий дискурс поняття «політико-культурна суб'єктність нації», «імперативи НПК», «інфраструктура НПК». Окреслено методологічні засади дослідження основних соціетальних форм пізнавального, поведінкового та інституціонального рівнів НПК і узагальнено їхній зміст у матричній формі. Охарактеризовано місце і роль ідеї нації та національної ідеї в політико-культурній системі та визначено критерії типології НПК. Розкрито типологічні риси сучасної української політичної культури.

Ключові слова: політична культура, національна політична культура, політико-культурна суб'єктність нації, імперативи національної політичної культури, інфраструктура національної політичної культури, соціетальний підхід до дослідження національної політичної культури, матриця національної політичної культури, тип національної політичної культури.

Рудакевич О. М. Теоретико-методологические основания исследования национальной политической культуры. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Львов, 2011.

В диссертации раскрыты теоретико-методологические основания исследования национальной политической культуры (НПК) как актуальной научно-практической проблемы.

Обосновано методологию исследования НПК на основании социетального подхода, что дало возможность представить нацию как коллективного субъекта политической культуры, исследовать культуру на системно-целостном уровне, выявить и проанализировать общенациональные политико-культурные формы,

их детерминирующее влияние на политическую сферу жизнедеятельности общества.

Разработано концепцию и дано дефиницию НПК как основного вида политико-культурных систем современности, рассмотрен их эвристический потенциал. Сделан вывод о том, что социальное предназначение НПК состоит в том, чтобы быть своеобразным «кодом», «матрицей», «информационным обеспечением» функционирования и развития политической сферы национального организма.

Раскрыто содержание понятия «политико-культурная субъектность нации». На основании холистического и социогруппового подходов очерчено содержание культуротворческой роли нации как целостного системного образования, а также роль социальных групп и институтов нации в формировании и функционировании НПК.

Обосновано и внедрено в научный дискурс понятие «императив (императивы) НПК», как важный концепт теории НПК и эффективное средство исследования конкретных политико-культурных систем. Оно выражает требования современной цивилизации к содержанию, структуре и условиям эффективного функционирования НПК.

На основании коммуникативного подхода разработано процессуальную модель НПК, которая определяет этапы разворачивания НПК в пространстве и времени, что позволило обосновать понятие «инфраструктура НПК». Раскрыто специфику основных звеньев инфраструктуры НПК, их функций и определена необходимость менеджмента инфраструктуры НПК как сложной социальной системы.

Проанализирована специфика природы и содержания социетальных элементов НПК познавательного, поведенческого и институционального уровней: политической ментальности, социально-политической онтологии, политических ценностей и идеалов, политических принципов и норм, политических мифов и стереотипов, традиций, символов, национальной идентичности, традиционных политических институтов, идеи нации и национальной идеи.

Раскрыта методика формирования и использования социетальной матрицы НПК. Обоснованы подходы к типологии НПК на основании критериев, которые отражают специфику нации как субъекта политики и политической культуры. Исследованы типологические черты современной украинской политической культуры.

Ключевые слова: политическая культура, национальная политическая культура, политико-культурная субъектность нации, императивы национальной политической культуры, инфраструктура национальной политической культуры, социетальный поход к исследованию национальной политической культуры, матрица национальной политической культуры, тип национальной политической культуры.

Rudakevych O.M. Theoretical and Methodological Bases of the National Political Culture Analysis. – Submitted as a Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Political Sciences, Speciality 23.00.01 – Theory and History of Political Science. – Ivan Franko National University of Lviv of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, Lviv, 2011.

The theoretical and methodological bases of the national political culture (NPC) analysis as an urgent scientific and practical problem have been revealed in the thesis. The societal based approach methodology of the NPC analysis has been grounded making it possible to present a nation as a collective subject of political culture, analyze culture on the system and holistic level, elicit and investigate nationwide political and cultural forms and their determining impact on the political sphere of the society. The concept of the NPC has been developed and its heuristic potential disclosed.

There have been substantiated and introduced into the scientific discourse the following notions: «the political and cultural subjectivity of a nation», «imperatives of the NPC», «the NPC infrastructure». The research methodological bases of the main societal forms of the NPC cognitive, behavioral and institutional levels have been outlined and their essence has been generalized in a matrix form. There have been characterized the place and role of the idea of a nation and a national idea in a political and cultural system and defined the criteria for the NPC typology. The typological features of modern Ukrainian political culture have been disclosed.

Keywords: political culture, national political culture, political and cultural subjectivity of a nation, imperatives of the national political culture, infrastructure of the national political culture, societal approach to the analysis of the national political culture, matrix of the national political culture, type of the national political culture.

Підписано до друку 20. 12. 2011 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Ум. друк. арк. 1,9. Зам № А002-33. Тираж 100 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК №3467 від 23.04.2009 р.

Віддруковано у видавництві ТНЕУ
46020 Тернопіль, вул. Львівська, 11
тел. (0352) 47-58-72